

ROBERT ANDRZEJCZUK

PRAWA CZŁOWIEKA JAKO PRAWA SKUTECZNE *ERGA OMNES*

I.

Artykuł ma na celu wykazanie, iż prawa przysługujące jednostce, jako prawa podmiotowe, są skuteczne *erga omnes*. Niezależnie od lansowanych koncepcji poszukiwano także praw i uprawnień przysługujących człowiekowi w ponadpozytywnych źródłach obowiązującego prawa. Znalazło to swoje odzwierciedlenie chociażby w inspiracji treści Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku¹. Uwzględnioną tu doktrynę prawa natury akceptowano aż do początków XIX wieku. Powrót do koncepcji ponadustawowych nastąpił po II wojnie światowej, co zaowocowało uwzględnieniem podstawowych wartości w prawie pozytywnym. Przełomowa okazała się tu Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku. Prawa tu zawarte zyskały swoje potwierdzenie tak w dokumentach regionalnych², jak i konstytucjach poszczególnych państw³. Badając dokument regionalny, jakim jest Europejska Konwencja Praw Człowieka, trudno nie zauważyć, iż w przypadku naruszenia

---

Dr ROBERT ANDRZEJCZUK – adiunkt Katedry Stosunków Międzynarodowych, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r., włączona do Konstytucji Republiki Francuskiej z 1791 r. Zob. w: K. M o t y k a, *Prawa człowieka. Wprowadzenie. Wybór źródeł*, Lublin 2004, s. 119-121; Deklaracja ta decyzjami francuskiej Rady Konstytucyjnej, zapadłymi w latach 1970-1973, stała się źródłem prawa pozytywnego.

² Chociażby Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku.

³ Na przykład Konstytucja RP z 1997 roku.

treści w niej zawartej przez osobę fizyczną nie można wnieść skargi przeciw niej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Jednak – jak trafnie zauważa M. A. Nowicki – postanowienia Konwencji, jeśli jest ona częścią krajowego systemu prawnego, muszą być uwzględniane przez sądy miejscowe⁴. Zatem nie można wykluczyć bezpośredniego stosowania przepisów tam zawartych pomiędzy jednostkami, czyli horyzontalnie. Stąd pojawia się kwestia, czy prawa człowieka są skuteczne tylko względem państwa, czy także względem innego podmiotu naruszającego.

II.

Szeroko pojmowana problematyka zakresu ochrony pozwala na wyodrębnienie poszczególnych rodzajów praw. Mając na względzie kryterium ich skuteczności, można wyznaczyć podział praw podmiotowych na bezwzględne i względne⁵. Zdaniem niektórych autorów jest to jedyny niekwestionowany podział w powyższym zakresie⁶.

Pod pojęciem bezwzględnych praw rozumie się te prawa podmiotowe, które są skuteczne *erga omnes*. Ich korelatem są obowiązki ciążące na nieograniczonej liczbie osób, sprowadzające się do biernego zachowania się. Oznacza to, iż każdy winien nie ingerować w wykonywanie przez uprawnionego jego praw. Książkowym przykładem bezwzględnego prawa podmiotowego jest prawo własności, zdefiniowane w swej treści w art. 140 k.c.⁷ Idąc dalej, można tu wymienić prawa rzeczowe, prawa osobiste, niektóre prawa rodzinne, niektóre prawa na dobrach niematerialnych, prawo do spadku.

Obok powyższych istnieją także prawa podmiotowe względne, które odnoszą skutek *inter partes*. Ta efektywność odnośnie do oznaczonej osoby lub oznaczonych osób wymusza korelat, którym jest ciążący obowiązek na tychże

---

⁴ M. A. N o w i c k i, *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 25.

⁵ M. Pyziak-Szafnicka (*Prawo podmiotowe*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, z. 1, s. 73-74) wskazuje na obecność tego podziału w nauce niemieckiej i francuskiej. Jednak zwraca uwagę na jego częste traktowanie niesamodzielne, oparte na przeciwstawieniu praw rzeczowych prawom obligacyjnym w nauce francuskiej.

⁶ Por. M. P y z i a k - S z a f n i c k a, *Prawo podmiotowe*, w: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 734; A. W o l t e r, J. I g n a t o w i c z, K. S t e f a n i u k, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 137.

⁷ Por. tamże.

osobach. Wymaga on pewnego zachowania, polegającego na działaniu lub zaniechaniu. Oznacza to, że uprawnieniu odpowiada obowiązek konkretnej osoby lub osób. Jako przykład prawa względnego można podać wierzytelność, skonkretyzowaną w art. 353 § 1 k.c. Na tej podstawie wierzycielowi przysługuje żądanie spełnienia świadczenia od dłużnika. Dlatego wierzyciel może domagać się świadczenia tylko od dłużnika lub konkretnie oznaczonych dłużników. W konsekwencji, naruszenia prawa w tym wypadku mogą dopuścić się tylko i wyłącznie osoby zobowiązane.

Powyższy podział byłby mało wyrazisty bez uwzględnienia sfery możliwości postępowania podmiotu uprawnionego. Pierwszą z nich jest możliwość podejmowania przez niego konkretnych działań względem oznaczonego dobra. Realizacja jej nie wymaga udziału innych osób niż uprawniony. Stosunek prawny przypisuje konkretnemu prawu skorelowane obowiązki. W tym wypadku korzystanie z tej możliwości, skonkretyzowanej w przepisach prawnych, rodzi powinności po stronie nieokreślonego kręgu osób. Nie wyczerpują się one poprzez jednorazowe działanie, lecz nakładają na inne podmioty obowiązek nieingerowania w sferę wyznaczającą możliwość przyznaną uprawnionemu. Ponadto te skorelowane obowiązki nie wyznaczają sfery możliwości postępowania. Ich postacią normatywną, idąc za A. Wolterem, są prawa podmiotowe bezwzględne⁸. Przykładem takiego prawa jest przytoczone wcześniej prawo własności. Uprawnienie właściciela nakłada na inne osoby permanentny obowiązek do powstrzymania się od ingerencji w sferę władania.

Kolejną postacią normatywną praw podmiotowych i uprawnień – używając cytowanej terminologii – są roszczenia. Zakładają one możliwość żądania konkretnego zachowania się od ściśle określonej osoby. Zatem korelatem roszczenia będzie konieczność podjęcia konkretnego działania lub powstrzymania się od niego przez podmiot zobowiązany. Przy czym zachowanie wynikające z powinności tego ostatniego w głównej mierze wyznacza sferę możliwości postępowania podmiotu uprawnionego⁹. Typowym przykładem tej postaci prawa jest wierzytelność. Zgodnie z treścią tego prawa, wierzyciel może żądać spełnienia świadczenia od dłużnika, a dłużnik powinien je spełnić¹⁰. Jak widać, roszczenie skorelowane jest z obowiązkiem nałożonym na konkretne osoby. Jego spełnienie wywołuje ustanie stosunku prawnego.

---

⁸ Tamże, s. 132.

⁹ W postaci roszczenia obok określenia obowiązkowego zachowania podmiotu zobowiązanego, także wskazanie zachowania podmiotu uprawnionego wyznacza sferę możliwości postępowania tego ostatniego.

¹⁰ Art. 353 § 1 k.c.

Trzecią postacią normatywną praw podmiotowych i uprawnień są prawa kształtujące. Oznaczają one możliwość uprawnionego do samodzielnego kreowania stosunku prawnego, polegającego na jego powstaniu, zmianie oraz ustaniu. Jako przykład można przytoczyć uprawnienie do wyboru świadczenia przy zobowiązaniach przemiennych¹¹.

Wracając do praw bezwzględnych i względnych, wskazano na różnice w ich skuteczności, tj. adresatach obowiązków będących korelatem praw bezwzględnych. Jednak co się stanie z roszczeniami powstałymi na skutek ich naruszenia? Mając na uwadze kryterium stopnia ochrony prawa, tj. skuteczność wobec wszystkich czy też oznaczonych podmiotów, można stwierdzić, że każde roszczenie ma charakter względny, nawet to, które powstało na skutek naruszenia prawa bezwzględnego.

III.

Wskutek rozwoju idei praw człowieka nastąpiło wyodrębnienie sfer: publicznej i prywatnej jednostki. Uznanie jej godności i wolności, a także podniesienie ich do zasad prawnych, sformułowanych i gwarantowanych w porządkach konstytucyjnych, jak i prawa międzynarodowego, wymaga określenia skuteczności ochrony. Państwa, przyjmując zobowiązania w tej kwestii, „zapewniają każdemu człowiekowi podlegającemu ich jurysdykcji praw i wolności”¹². Zatem pojawiają się tu relacje na styku państwo–jednostka, przynajmniej w sferze gwarancji prywatności człowieka, i praw z tym związanych. Istotny jest więc w tym wypadku stosunek powinnościowy, tj. zachodzący między podmiotami zgodnie z normą¹³.

Definiując stosunek prawny jako społeczny stosunek tetyczny, w którym norma prawna wyznacza podmiotowi określone zachowanie względem innej osoby lub jej spraw, można spotkać dwa jego ujęcia¹⁴. Pierwsze uwzględnia

---

¹¹ Art. 365 k.c.

¹² Art. 1 *Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*; w art. 2 ust. 2 *Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* państwo „zobowiązuje się zagwarantować wykonywanie praw wymienionych w niniejszym Pakcie”. Podobny w treści jest art. 2 ust. 1 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych*.

¹³ J. L a n d e, *Studia z filozofii prawa*, Warszawa 1959, s. 16 n.

¹⁴ Por. A. R e d e l b a c h, S. W r o n k o w s k a, Z. Z i e m b i ń s k i, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992, s. 157-158.

normę prawną, która precyzuje zachowanie adresata wobec uprawnionego. Jest to więc pewien model zachowań powiniących między podmiotami, wyznaczony przez dyspozycję normy prawnej¹⁵. Obowiązki świadczenia jednego podmiotu na rzecz drugiego są jedynie potencjalne. Dlatego określa się je jako stosunek prawny abstrakcyjny. Drugie ujęcie bierze pod uwagę realne zachowanie się podmiotów, tj. zobowiązanego do działania na rzecz recipienta i recipient są określani indywidualnie. K. Opałek widzi tu konkretne zastosowanie uprawnień i obowiązków w określonym stanie rzeczy¹⁶. W stosunku prawnym konkretnym obowiązki świadczenia mogą być potencjalne lub zaktualizowane¹⁷.

W umiejscowieniu praw człowieka w stosunkach prawnych niezbędne jest odniesienie się do ich struktury, tj. naturalnego charakteru, podyktowanego źródłem w postaci godności ludzkiej, oraz ich pozytywnoprawnej ochrony. W pierwszym ujęciu przez prawa człowieka należy rozumieć ogólne zasady¹⁸, które nie są skonkretyzowane w przepisach prawnych. Zakotwiczone w ontycznej strukturze bytu ludzkiego, ze swej istoty są powszechne i przynależą każdemu. Dlatego są to prawa przyrodzone¹⁹. Drugim rozumieniem praw człowieka jest uprawnienie²⁰ gwarantowane przez akty normatywne, których zakres zależy od kultury prawnej²¹. Rozwój kultury prawnej polega

¹⁵ Por. G. L. Seidler, H. Groszyk, J. Malarczyk, A. Pięniżek, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2001, s. 131; Lande, dz. cyt., s. 16.

¹⁶ Zob. *Węzłowe zagadnienia z istotą prawa związane*, w: *Teoria państwa i prawa. Wykłady*, cz. I, red. S. Erlich, Warszawa 1957, s. 114-115.

¹⁷ Por. Redelbach, Wróńkowska, Ziembicki, dz. cyt., s. 158.

¹⁸ Ogólne zasady pociągają za sobą brak roszczenia.

¹⁹ Konsekwencję takiego ujęcia można dostrzec w orzeczeniu Konstytucyjnego RP z dnia 28 maja 1997 roku, sygn. akt K 26/96: „Przyrodzony charakter danego prawa czy wolności nie jest bowiem zależny od woli ustawodawcy, a w związku z tym nie można cechy tej znieść aktem ustawodawczym (derogować) [...]. Niezależnie więc od tego, czy ustawodawca wyrazi to bezpośrednio w regulacjach ustawowych, czy też nie, w niczym nie może to wpłynąć na przyrodzony charakter prawa do życia”.

²⁰ Uprawnienie staje się instrumentem urzeczywistniającym ochronę prawną konkretnego interesu podmiotu uprawnionego. Jednak sposób realizacji ochrony nie jest jednolity dla „całej rodziny” praw człowieka. Tak np. ochrona praw obywatelskich i osobistych pociąga za sobą skierowany do organów państwowych zakaz stanowienia norm je ograniczających oraz nakaz udzielania ich podmiotowi ochrony prawnej przed zagrożeniami ze strony innych. Wolności i prawa polityczne związane są przede wszystkim z kompetencjami do dokonywania czynności konwencjonalnych skutkujących wpływem na działalność państwa. Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne zakładają aktywną partycypację państwa w różnych świadczeniach na rzecz obywateli.

²¹ Szerzej na temat związków praw człowieka i kultury zob. R. Andrzejczuk,

na tym, że system prawny obowiązujący w danym państwie będzie zgodny z prawami człowieka rozumianymi jako zasady²². Zatem można powiedzieć, że prawa człowieka przysługują wszystkim, ale uprawniają jednostkę – osobę fizyczną.

IV.

Analizując prawa człowieka, można wyodrębnić na ich płaszczyźnie trzy rodzaje stosunków prawnych. Kryterium wyodrębnienia tych ostatnich podytowane jest różnymi zdarzeniami je kreującymi, jak i zmianami po stronie podmiotu zobowiązanego.

Pierwszy, nazwijmy go stosunkiem prawnym abstrakcyjnym, powstaje z chwilą narodzin człowieka i trwa do śmierci, zobowiązując wszystkich do poszanowania jego praw. Zatem relacja „powinnościowa” będzie następująca: człowiek – każdy. Treść praw odczytywana jest z godności osoby ludzkiej. Stąd cechą ich jest powszechność, niezbywalność i nieutralność. Prawa tu zawarte mają charakter praw podmiotowych. Innymi słowy, kreuje się tu prawo do czegoś. Uwzględnienie katalogu tych praw w aktach normatywnych jest funkcją kultury prawnej społeczeństwa.

Drugi, konkretny stosunek prawny zależy od ochrony innych praw, przewidzianej przez krajowe prawo pozytywne. W tym wypadku dochodzi do naruszenia praw podmiotowych (np. dobra osobiste), które są jednocześnie prawami człowieka. Ustawodawca chroni ich treść w różnych porządkach normatywnych, tj. w prawie cywilnym, karnym, konstytucyjnym czy administracyjnym. Podmiotami tego stosunku prawnego będzie uprawniony i zobowiązany. Następuje tu uwzględnienie przedmiotu, czyli przejście od prawa do czegoś do prawa tego (np. od prawa do mienia – do konkretnego mienia, będącego przedmiotem podmiotu uprawnionego).

Prawa człowieka jako zwycięstwo kultury nad naturą, „Roczniki Nauk Prawnych” 17(2006), z. 2, s. 51-61.

²² Redelbach (*Sądowa a ochrona prawa człowieka*, Toruń 1999, s. 16) wręcz wskazuje, iż przy tworzeniu prawa pozytywnego władza ustawodawcza „dekretuje prawa człowieka, władza wykonawcza odpowiada za sposób realizacji i ochrony tychże praw, a władza sądownicza jest odpowiedzialna za konwalidację naruszeń praw”. Podobnie twierdzi W. Lang (*Prawa podmiotowe i prawa człowieka*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Tadeusz Jasudowicza*, Toruń 2004, s. 221): „[...] prawa człowieka nie są stanowione, lecz deklarowane przez państwa i prawodawców. Prawodawca ustanawia jedynie środki prawne oraz sposoby ochrony i realizowania tych praw”.

Ochrona właściwa to trzeci rodzaj stosunku prawnego, spełniający funkcje gwarancyjną, jak i odszkodowawczą. Mamy tu do czynienia z samodzielną ochroną praw człowieka. Stosunek ten pojawia się wtedy, gdy państwo nie zapewni właściwej ochrony praw człowieka. Jest on specyficzny, gdyż ma charakter mieszany publiczno-prywatny. Z jednej strony stosunek ten oparty jest na zasadzie równorzędności podmiotów, co stanowi cechę stosunku prywatnoprawnego. Z drugiej strony jedną ze stron jest podmiot publicznoprawny, czyli państwo, co stanowi cechę stosunku publicznoprawnego. Podmiotami tego stosunku są jednostka i państwo. Przy czym odpowiedzialność tego ostatniego ma charakter gwarancyjny.

Jak widać, jedno prawo człowieka, nie zmieniając swej treści, może być przedmiotem trzech stosunków prawnych. Różny zakres podmiotowy wskazuje, że są to trzy rodzaje stosunków prawnych. Każdy z nich – poza pierwszym – powstaje wskutek naruszenia praw człowieka. Zatem roszczenie w nich ma charakter względny, czyli odnosi się do oznaczonego podmiotu.

Uwzględniając dwa pierwsze rodzaje stosunków prawnych, widać podobieństwo do ochrony praw osobistych na gruncie prawa cywilnego. Jednak trzeci jest charakterystyczny tylko i wyłącznie dla ochrony praw człowieka. Realizując jego treść, jednostka może żądać gwarancji prawa zawartego w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu.

HUMAN RIGHTS AS LAW BINDING EVERYONE

S u m m a r y

The article analyses the theoretical assumptions relating to the creation of protected human rights, which are binding for everyone. These issues are discussed in terms of philosophy of natural law.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, prawo międzynarodowe, teoria prawa.

Key words: human rights, international law, theory of law.